

PROPP'UN “OLAĞANÜSTÜ MASALLARIN TARİHSEL KÖKENLERİ” ESERİNDE ERGİNLEME TÖRENİNİN İZLERİ*

Traces of Initiation Rite
in Propp's book “The Historical Roots of Fairy Tales”

Dr. Öğr. Üyesi Anastasiia ZHERDIEVA**
Doç. Dr. Leyla Çiğdem DALKILIÇ***

ÖZ

Neredeyse tüm bilimsel kariyerini masal incelemelerine adanmış Sovyet bilim insanı, halkbilimci Vladimir Yakovleviç Propp'un geniş çevrelerce bilinen “Masalın Biçimbilimi” eseri birçok dile kazandırılmasına rağmen, “Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri” SSCB'deki siyasi iklim nedeniyle, yazıldığı tarih üzerinden neredeyse yüz yıla yakın bir zaman geçmesine rağmen Türkçe de dâhil olmak üzere önde gelen yabancı dillere henüz çevrilmemiştir. Bu makalede dünya folkloru için önemli bir yere sahip olan olağanüstü masalların tarihsel kökenlerinin ele alındığı eserin hem tanıtılması hem de kaynakta yer alan erginleme töreninin masallardaki izlerinin Propp'un teorisi üzerinden incelemesi amaçlanmaktadır. Propp masalları mitten türeyen ürünler olarak görmekle birlikte masalın erginleme töreninin bir uzantısı olduğunu varsaymaktadır. Yetişkinliğe geçiş töreni olan erginleme, töreni başarı ile geçene daha yüksek bir sosyal statü veren, genci topluma dâhil ederek evlenme hakkı sunan, çeşitli sınavlara dayalı sert ve disiplin içindeki bir eğitim metodunu kapsar. Erginleme töreni öncesinde çocuklar ormana götürülür. Toplumun tam ve daimi üyeleri olabilmeleri için gerekli tüm bilgiler öğretilir. Ardından gençlerin ölümü ve yeniden dirilişinin canlandırıldığı tören gerçekleştirilir. Masallar da genellikle küçük bir çocuk olarak masal kahramanının evinden bir nedenle uzaklaşması ile başlar, çeşitli maceralar yaşaması ve evlenip veya daha zengin biri olup eve dönmesi ile de sona erer. Erginleme töreninde gencin öldüğü ve yetişkinliğe ermiş, yeni bir kişi olarak dirildiği düşünülür. Geçici ölüm olarak adlandırılan bu eylem masallarda çocuğun sembolik olarak yakılması, kaynatılması veya parçalara ayrılması olarak yer eder. Erginleme töreninin aşamaları masallarda bunun gibi birçok farklı motif olarak karşımıza çıkar. Erginleme töreni aynı zamanda öteki dünyaya yolculuk olarak görüldüğünden, öteki dünya motifi masalın ikinci önemli unsurunu oluşturur. Propp araştırmalarında masal kahramanının gittiği büyüdü dünyanın ölümler diyarı; masaldaki ormanların iki dünya arasındaki sınır, Baba Yaga'nın ise onun koruyucusu olduğunu gösterir. Rus masallarında Baba Yaga ile incelenen erginleme töreninin izlerini yansıtan masal motiflerinin Anadolu'da geçen Türk masallarındaki Dev Anası karakterinin yer aldığı anlatılarla benzerlik gösterdikleri saptanmıştır. Buradan hareketle farklı kültürlerle ait masal kahramanlarını, benzer prototiplerin yansımaları oldukları ortaya konmaya çalışılmıştır. İddiamız Baba Yaga'nın Dev Anası olduğu noktasında olmayıp Baba Yaga ile Dev Anası'nın fonksiyon itibarıyla birbirine benzerlik gösterdiği'dir. Böylelikle erginleme töreninin izlerini yansıtan evden ayrılma, zorlu sınavları geçme, parçalara ayırma, öteki dünyaya yolculuk gibi motiflerin adı geçen Rus ve Türk masal karakterleri üzerinden incelenmesi hedeflenmiştir. Rus masal kahramanı Baba Yaga'nın masallarda temelinde oynadığı rol ve özellikleri, Propp'un teorisi temelinde derinlemesine tamıtılmaya çalışılmıştır. Bu özelliklerin anlaşılabilir olması ve de erginleme töreni ile ilintili masal motiflerinin diğer masallardaki yansımalarını ortaya koyabilmek adına Baba Yaga, Dev Anası karakteriyle masallardan derlenen örneklerle karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler

Vladimir Propp, masalların kökenleri, erginleme töreni, Baba Yaga, Dev Anası.

ABSTRACT

The Soviet scientist and folklorist Vladimir Yakovlevich Propp devoted almost his entire scientific career to the study of fairy tales. Although the widely known work *Morphology of the Folktale* was translated into many languages, the book *The Historical Roots of Fairy Tales* did not become popular due to the political situation in USSR. This book has not been translated widely into foreign languages, including Turkish. The

-
- * Geliş tarihi: 4 Ağustos 2023- Kabul tarihi: 25 Nisan 2024
Zherdieva, Anastasiia; Dalkılıç, Leyla Çiğdem. “Propp'un “Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri” Eserinde Erginleme Töreninin İzleri”, *Millî Folklor* 145 (Bahar 2025): 157-168
- ** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Halkbilimi Bölümü, zherdieva@ankara.edu.tr, ORCID ID 0000-0003-2667-1294.
- *** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, lcdalkilic@ankara.edu.tr, ORCID ID 0000-0001-8801-6792.

aim of this article is to introduce Propp's book, in which the historical roots of fairy tales were examined. The book takes an important place in the world folklore. This article is aimed at analysing the motifs of initiation rites within the framework of Propp's theory. Considering fairy tales as products derived from myth, Propp at the same time observed that fairy tales came from an initiation rite. Initiation is a rite of passage into adulthood. Before the rite, an initiate was taught the necessary knowledge and skills, after which he had to pass a kind of exam. Those who passed the rite received a higher social status. Young men became full members of society. Thus, fairy tales usually begin with the fact that a child leaves his home, and end with the fact that he, having passed all adventures, returns home a married or rich man. Before the initiation rite, children were taken to the forest, where they were trained and received all the necessary knowledge to become full-fledged members of the society where they lived. During the rite, the death of initiates and their resurrection were staged. Boys were supposed to die and then be resurrected as grown-up men. This is so-called form of "temporary death". This meant that the boy was symbolically burned, boiled, or chopped into pieces. The phases of the initiation rite appear as different motifs in fairy tales. Since the initiation rite was also seen as a journey to the after world, the motif of the afterlife is the second important element of any fairy tale. In his research Propp showed that the magical world where a fairy tale hero goes is the underworld; the forest in fairy tales is the border between the two worlds; Baba Yaga is a guardian of the other world. In Russian folklore, Baba Yaga plays an important role in the journey to the other world, in Turkish fairy tales, her role plays Dew Mother. Based on this theory, we tried to show that the two fairy tale characters, although belonging to different cultures, have common mythological roots. We don't claim that Baba Yaga and Dew Mother are the same character, but they have similar functions. Thus, we aim to analyse such motives as leaving home, passing difficult exams, cutting body into pieces, journey to the other world, which reflect the traces of initiation rites, through the mentioned above Russian and Turkish fairy tale character. In this article, we tried to use Propp's theory to analyze the role of the Russian fairy tale character Baba Yaga in fairy tales. In order to better understand the characteristics of this character, as well as to find a reflection of the motifs associated with initiation rites, we compared Baba Yaga with the character of Turkish folk tale, Dew Mother.

Keywords

Vladimir Propp, roots of fairy tales, initiation rite, Baba Yaga, Dew Mother.

Giriş

Masalların, genel manada yetişkinlerin çocuklara akşamları okudukları eğlenceli anlatılar oldukları düşünülse de eski zamanlardaki işlevleri günümüzdeki ele alınmış biçimlerinden oldukça ayrılmaktadır. Günümüzden farklı olarak masallar, eski dönemlerde ayinsel amaçlarla anlatılmakta ve sadece bilgiye vakıf olanlar tarafından bilinmekteydi (Malinovski 1998: 95). Zamanla bilimin ışığında bunların, mitten ortaya çıkan bu bağlamda da dünya üzerine arkaik düşüncelerin ve ilkel inançların izlerini barındıran, folklorun en eski biçimi oldukları ortaya konmuştur. Masalı mitten türeyen bir ürün olarak gören Sovyet halkbilimci Vladimir Yakovleviç Propp'un (1895-1970) masalların kökeninin anlaşılmasına en büyük katkısı, masalın erginleme töreninin bir uzantısı olduğunu fark etmiş olmasında yatar. Propp, teorisini doğrulamak için eski avcı-toplayıcı kültürlerde örnekler aramış ve kapsamlı etnografik materyallerden yararlanmıştı.

Masalları mitten türeyen ürünler olarak gören Propp sonrasında bunların erginleme töreninin izlerini yansıttığını fark eder. Birçok masal kahramanını incelemesinin ardından bu sonuca varan araştırmacının ele aldığı karakterlerden biri de Baba Yaga'dır. Baba Yaga'nın yer aldığı masalarda erginleme töreninin izleri belirgin olarak görülür. Bu karakterin bulunduğu masallardaki motiflerin benzerlerinin Anadolu Türk masallarındaki Dev Anası karakterinin geçtiği anlatılarda da yer ettiği saptanmıştır.

Çalışmada dünya folkloru için önemli bir yere sahip olan olağanüstü masalların tarihsel kökenlerinin incelendiği eserin hem tanıtılması hem de kaynakta yer alan erginleme töreni ve bu törenle ilintili olan evden ayrılma, zorlu sınavları geçme, parçalara ayırma, öteki dünyaya yolculuk gibi masal motiflerinin Propp'un teorisi üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye'de Rus ve Slav mitolojisi üzerine yazılmış olan

yalnızca iki kaynak ile iki makalede (Öksüz 2014; Uzelli 2016; Özakin 2022; Stomotova ve Kama 2023) genel hatları ile anılan Rus masal kahramanı Baba Yaga'nın masallarda temelinde oynadığı rol ve özellikleri, Propp'un teorisi temelinde derinlemesine tanıtılmaya çalışılmıştır.

Erginleme töreni ile ilintili masal motiflerinin, diğer masallardaki yansımalarını ortaya koymak, Baba Yaga ve Dev Anası karakterlerinin özelliklerini anlamak adına, her iki kahraman, masallardan derlenen örneklerle karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Buradan hareketle çalışmada, farklı kültürlere ait masal kahramanlarının, karşılaştırmalı örnek incelemeleriyle benzer prototiplerin bir yansıması olabileceklerinin ortaya konması da ayrıca hedeflenmiştir. Ancak iddiamız Rus masallarında yer alan Baba Yaga'nın Dev Anası olduğu noktasında olmayıp ata kültürün izlerini barındıran iki karakterin fonksiyon itibariyle birbirine benzerlik gösterdiğindedir.

İncelemeye geçmeden önce "Masalın Biçimbilimi" eserini yakından bilen Türk okuyucusunu, "Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökeni" eserindeki teoriler ile tanıştırmak ve bu eserin bu zamana kadar neden çevrilemediğini aktarmak gerekir. Bunun için öncelikle Propp'un masal araştırmacılığı hakkında bilgi verilmekte, eserde yer alan erginleme töreni ve öteki dünyaya yolculuk motifine olan bakış açısı yansıtılmaktadır. Ardından ise erginleme töreni ile öteki dünyaya geçiş motiflerinin diğer masallardaki yansımalarını ortaya koyabilmek ve bu motiflerin masallarda nasıl yer ettiğinin anlaşılabilmesi adına Türk ve Rus masallarından derlenen örneklerle Baba Yaga ve Dev Anası karakteri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir.

1. Propp ve Masal Araştırmacılığı

Propp, neredeyse tüm bilimsel kariyerini masalları incelemeye adanmış, kaleme aldığı altı monografisinden üçünü ve birkaç makale çalışmasını masallara ayırmıştır. En önemli iki çalışması "Masalın Biçimbilimi" (1928) ve "Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri" (1946) eserlerinden kısaca bahsetmekte fayda vardır. İlk kitap dünya çapında bir ün yakalamışken, ikincisi dar uzman çevrelerce bilinmektedir. Birinci eser bilimsel folklor geleneğine sahip tüm ulusların dillerine çevrilmişken, diğerinin yalnızca İtalyan (1949), Rumen (1973), İspanyol (1974), Fransız (1983) ve Japon (1983) dillerinde çevirileri yapılmıştır. 1984 yılında basılan ve Propp'un çalışmalarına ithafen yayımlanan bir derleme kitabında yer alan ön ve son sözleri hariç, ikinci eserin İngilizceye yapılmış herhangi bir çevirisi bulunmamaktadır. Aynı şekilde eser, henüz Türkçeye de çevrilmemiştir.

"Masalın Biçimbilimi" kitabının, XX. yüzyıl folkloru üzerine yazılmış en bilinen eser olduğunu söylemek mümkündür. Kitap diğer pek çok bilim insanı için muazzam miktardaki araştırmaların önünü açar (Dundes 1962; Köngaes-Maranda 1971; Fischer 1963; Nathorst 1969; Hendricks 1970). Bu çalışmadan sonra sosyal bilimlerde "Propp öncesi" ve "Propp sonrası" olmak üzere dönem ayrımı başlamıştır. "Masalın Biçimbilimi" eserini yayımladıktan sonra Propp, büyü unsurunu barındıran masal motiflerinin etnografya alanıyla kesiştiği noktaları ortaya koymak üzere çalışmalara girişir. Bu girişi ise yaklaşık on yılını alır. Propp, "Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri" incelemesini tez çalışması olarak hazırlar. Üzerine biraz daha çalıştığı bu eseri, Sovyet bilimi için oldukça elverişsiz bir dönem olan İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından 1946'da kitap olarak yayımlanır. Böylesine zor bir ortam içerisinde yayımlanan kitabı, anında Sovyet parti yönetimi tarafından eleştirilere maruz kalır. Eser, gazete ve dergilerde, SSCB Bilimler Akademisi Etnografya Enstitüsü toplantılarında tartışılır (Nekudov 2021: 111). Sovyet Hükümeti'nin Propp'un monografisinde gördüğü şeyler: mistisizm, sosyal ilişkilerin gerçek resminin sapıtılarak tahrif edilmesi, burjuva sınıfına

dâhil antropologlardan J. Frazer ve L. Levy-Bruhl gibi isimlere yer verilirken; Rus devrimci-demokrat yazarlardan dönemin ruhunu yansıtan N.A. Dobrolyubov ve N.G. Çernişevski ile masalların, bireyin aydınlık Sovyet geleceği hayalinin gerçekleşmesi olduğunu savunan masal “uzmanı” M. Gorki’nin çalışmalarının göz ardı edilmesidir. Merkezi yönetimin Propp’un çalışmasına yönelik bu eleştirileri büyük olasılıkla, ilk kitabı “Masalın Biçimbilimi” kadar önemli olan “Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri” adlı eserin diğer dillere neden çevrilmediğini açıklamaktadır.

“Masalın Biçimbilimi” ve “Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri” adlı çalışmalar Propp tarafından birbirini tamamlayan eserler olarak tasarlanmıştır. “Masalın Biçimbilimi”ne ön hazırlık rolü biçilirken, ikinci eser temel ve tamamlayıcı olarak düşünülmüştür. Propp’un araştırmalarının özelliği, bir olgunun başlangıç, çıkış veya oluş noktalarını araştırmasında yatmaktadır. Propp, her şeyden önce masalların nereden geldiği (Olağanüstü Masalların Tarihsel Kökenleri) sorusuna yanıt aramadan önce olağanüstü masalın ne olduğu (Masalın Biçimbilimi) sorusuna cevap verilmesi gerektiği görüşündedir. İkinci eserinde Propp, incelenen kaynaklara üstün körü bir bakışın, masal motiflerinin çoğunun, aralarında erginleme töreninin özel bir yer tuttuğu çeşitli sosyal kurumlara dayandığını gösterdiği sonucuna varır (1986: 352). Ayrıca, ölümler dünyasına yolculuk unsurunun da önemli bir rol oynadığını kabul eder. Propp’a göre, “bu iki dönü, nicelik olarak masaldaki maksimum motif sayısını verir.” (1986: 352).

2. Masalın En Eski Kökeni: Erginleme Töreni

Erginleme töreni eski çağlarda belirli bir sosyal işlevi yerine getirmektedir. Yetişkinliğe geçiş töreni olarak da ifade edebilen erginleme, töreni başarı ile geçenlere daha yüksek bir sosyal statü veren, genci topluma dâhil eden ve onu toplumun tam ve daimi üyesi haline getirerek evlenme hakkı sunan, çeşitli sınavlara dayalı, sert ve disiplin içinde geçen bir eğitim şeklidir (Gennep 1960: 65).

Törenden önce çocuklar ormana götürülür ve burada avlanma yöntemleri, inanç temelli gizemler, tarihi bilgiler, günlük yaşamın kuralları ve gereklilikleri öğretilir, danslar, şarkılar ve hayatta ihtiyaç duyulan diğer her şeyin eğitimi verilir. Bu eğitimlerin ardından ölümün ve yeniden dirilişin sahnelendiği bir ayin gerçekleştirilir. Propp bunun için “geçici ölüm” terimini kullanır (Propp 1986: 56). Çocuğun ölmesi ve ardından yeni, yetişkin bir kişi olarak dirilmesi gerekir. Bu ise birkaç şekilde gerçekleşebilmektedir. Erkek çocuğun bir canavar tarafından yendiği ve bir zaman geçtikten sonra canavarın onu tüküreceği varsayılır. Geçici ölümün bir başka biçimi de bir çocuğun sembolik olarak yakılması, kaynatılması, kavrulması ya da parçalara ayrılmasıdır. Erginleme törenine sünnet etme, parmağın kesilmesi ya da dişlerin kırılması gibi fiziksel işkence ve yaralanmalar da eşlik etmektedir. Daha sonra genç adama yeni bir isim verilir, damgalama ve diğer ayin işaretleri derisine uygulanır. Tören her zaman ormanın derinliklerinde büyük bir gizlilik içinde gerçekleştirilir (Propp 1986: 56).

Olağanüstü masalarda erginleme törenlerinin çeşitli biçimlerini bulabileceğimizi savunan Propp bunu masallara dayandırarak anlatır. Örneğin, yetişkinliğe geçiş törenine katılanların yaşı farklılık gösterebilmesine rağmen, törenler mutlaka daha çok ergenlikten önce gerçekleşir. Tüm ulusların masallarında görülen bir olay örgüsü olan küçük bir çocuğun kötü karakterli bir masal kahramanının eline düşmesi, bir şekilde tüm zorlukları aşip kurtulması ve sonrasında evlenip mutlu sona kavuşması benzer konu tekrarını ortaya koyar. Olağanüstü masalarda çoğunlukla yoksul olan kahraman, kral/kraliçe/padişahın kızı ile evlenir ya da para ödülüne kavuşur. Böylece sosyal statüsünde de belirgin bir değişim meydana gelmiş olur.

Çoğu olağanüstü masal, kahramanın karanlık, sık, gizemli bir ormana/dağa gitme-
siyle başlar (Kunos 1887: 39; Kunos 1897: 16; Taner 1993: 231-244). Masalarda genel-
likle baba çocukları ormana “ölüm” götürür. Tarihsel olarak, genç adayların götürül-
mesini başlatan kişi baba ya da o yoksa ağabeydir. Ancak babanın oğluna ya da kızına
düşmanlığı masal anlatıcısı için yabancı ve anlaşılmazdır; çünkü aile ideallerine uyma-
maktadır. Bu nedenle bu düşmanlığı haklı çıkarmak adına masalda bir üvey anne ortaya
çıkır. Dünya folklorunda bu türden pek çok örnek vardır. Masalarda genellikle anne
ölür ve baba ikinci kez evlenir, yeni eş üvey kızından kurtulmak ister. Masalda, çocuk-
ları ormana götürmek her zaman düşmanca bir eylem olarak algılanır, ancak işler daha
sonra kişi için oldukça iyi sonuçlanır. Tören gelenek olmaktan çıkmaya başladığında,
toplumun bu törenlere olan yaklaşımı değişmiş olmalıdır. Erginleme töreninden elde
edilen faydalar anlaşılmaz hale gelmiş ve toplum bu korkunç törenleri kınamaya başla-
mıştır. Bu değişim masallar için olay örgüsünün başladığı noktadır. Çünkü törenlerin
yaşayan bir gelenek olarak sürmesi onun masala dönüşmesi önündeki engeldir (Propp
1986: 83).

Etnografların notlarından, bir çocuğun ormana götürülmesinin bir ölüm uğurlaması
olduğunu bilinmektedir. Genç erkekler özel bir şekilde süslenir, boyanır ve giydirilir:
“Kadınlar bu şekilde süslenmiş bir delikanlı gördüklerinde ağlar, aynı şekilde yakın
akrabaları da öyle davranır. Kederlerini ifade etmek için üzerlerini çamur ve külle örter-
ler, böylece ilkel yasın tipik bir resmi karşımıza çıkmaktadır.” (Webster 1908: 21).
E.Loeb bu ayinin çeşitli tasvirlerini verir: “Bazen kadınlara kanlı giysiler gösterilir ve
çocukların öldüğü ve bir daha asla geri dönmeyecekleri söylenirdi.” (1929: 555). Dünya
folklorunda yaygın olarak görülen bu motife Türk masallarında da rastlanır:

Oğlan gelüp kızı alarak bir dağa götürür, lakin ne kadar olsa kardeşi olduğundan
kesmeğe kıyamayıp kardaşına haydi sen git başının çaresinde bak diyerek kızı ka-
pup koyu verir, oğlan da biraz bacağımlı kesüp gömleği akan kana buluşturarak ana-
sına babasına götürür (Kunos 1887: 295).

Propp “geçici ölüm” adını verdiği kavram üzerinde ayrıntısıyla durur. “Neredeyse
evrensel olarak, erginleme töreni delikanlının ölümü ve dirilişinin bir canlandırmasını
içerir” (Webster 1908: 38). Bu bağlamda, erginleme töreni geçici ölüm kavramının bir
sonucu olarak ortaya çıkar. Geçici ölümün türleri masallara farklı şekillerde yansır.
Bunlar parçalara ayırma, doğrama şeklinde görülmektedir. Propp, Amerikalı antropolog
F. Boas’a dayanarak erginleme ayinlerindeki sembolik doğrama işlemini ayrıntılı olarak
anlatır. Gençlere ölümler, parçalanmış cesetler gösterilir ve bu ölü bedenler çocukların
üstüne konur veya “sanki kendi bağırsaklarıymış gibi çıplak tenine domuz bağırsakları
yerleştirilmiş, kanla bulanmış kişinin üzerinden geçmek zorunda” bırakılır (Boas 1895:
491). Doğrama, parçalama motifi masalarda oldukça yaygındır ve doğranan kahrama-
nın her zaman hayata geri dönmesi bunun geçici bir ölüm olduğunu gösterir. Böyle bir
ölümün çarpıcı örneğine ‘Rüzgâr Dev’ masasında rastlanır. Sevdiği kızı kurtarmak ist-
terken kahraman, kana susamış devin eline düşer. Dev “oğlanı tuttuğu gibi yere vurur,
kolunu bacağımlı kırar, kafasını keser bırakır.” (Kunos 1887: 11). Kız, oğlanın parçaları-
nı toplayıp altın heybesine koyar ve kız kardeşine yola koyulur, o da oğlana hayat vere-
cek olan cennet bahçesinden bir şişe şifalı su almak üzere kuşunu gönderir. “Kuş oğla-
nın ölüsünü yatırarak kollarla bacakları başını yer yerine koyup o sudan sürüne olan
uykudan kalkar gibi hapsirarak dirilir.” (Kunos 1887: 12). Benzer örnekler masalarda
sıkça yer etmektedir (Seyidoğlu 1975: 268).

Erginleme törenlerinde karşımıza çıkan vücuda bilinçli olarak zarar vermenin çok
çeşitli türleri bulunmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı masalarda da varlığını korumuş

olan parmak kesmedir. Sünnet ve dişlerin kırılması gibi türler ise masalarda varlığını koruyamamıştır. Bu törenin yapıldığı dönemlerde parmak kesimi sünnet işleminden sonra gerçekleştirilmektedir (Webster 1908: 185). Rus masasında kahraman, genellikle sol elinin serçe parmağı olmak üzere Baba Yaga'nın kulübesinde parmağını kaybeder. Parmak, çocuğun iyi beslenip beslenmediğini anlamak üzere kesilir. Türk folklorunda ise örnekler biraz daha farklıdır. Dev Anası sevenleri yakalamak ister ancak başarısız olur. Sevenleri yakalayamayacağını anlayınca: “Oğlum bari şu kızın parmağını olsun bana göster de sizin yakanızı bırakayım.” der. Kahramanlar Dev Anasından kurtuluş olmayacağını anlar ve genç oğlan sevdiğinin parmağının ucunu gösterir, o anda ise “hemen karı kızın parmağını ısırup döner gider” (Kunos 1887: 106). Burada Dev Anası'ndan kurtuluşun bedeli parmağın kaybedilmesidir. Propp, parmak kesiminin sadece erginleme töreninin geçildiğini değil, ayrıca ölümün geçip gittiğine işaret ettiğini ifade eder (1986: 92). Masalarda kişiyi tümünden parçalara ayırmak yerine sadece parmağının veya elinin kesilmesi de bu düşüncüyü yansıtır.

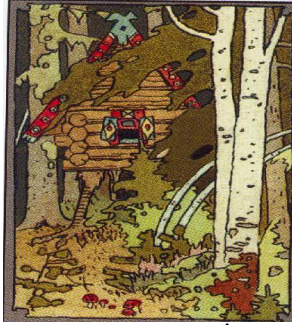
3. Olağanüstü Masalda Öteki Dünya'ya Yolculuk

Erginleme töreni ölüm ülkesine bir nevi yolculuk olduğundan, öteki dünya fikri masalın ikinci temel bileşeni olarak karşımıza çıkar. Propp, masal kahramanının gittiği büyüdü dünyanın ölüler diyarı olduğunu savunur (Propp 1986: 353). Rus masalarında bu ülke “otuz çarlık, otuz devlet” (çok uzak diyarlar), Türkçede ise “periler ülkesi”dir. Bu ülke yeraltında, su altında veya bir dağda olabilir. Türk masalarında “kuş uçmaz kervan geçmez”, “Önüne ovalar gelir ki kervan geçmez, dağlar çıkar ki kuş uçmaz, dereler görür ki yılan barsağını sürümez, çocuk Allah'a sığınarak gide gide göz görmez yol iz belürmez bir ovaya düşer.” (Kunos 1889: 6) gibi basmakalıp ifadelerle masal anlatıcısı bu yerlerin erişilemezliğini vurgular. Üzerinde “giden gelmez” yazan, kahramanın devlerle karşılaştığı yol motifi de ölümler dünyasına işaret eden bir başka masal motifidir (Sakaoğlu 1973: 508; Karadağ ve Akkaya 1997: 121; Ergun 2014: 80).

Bazen Türk masasında, kahramanın gittiği yerin öbür dünya olduğu gerçeği gizlenmez. Kunos'un masallarından birinde, bir çocuk kendini ürkütücü bir yer olan büyücü Dilrukeş'in diyarında bulur:

Gider gider, aydınlık görünmeğe başlayup yol bir selviliye varır ki her biri göye baş çıkmış, in cin yok, ses yok seda yok, çocuk selvilerin arasından gide gide mezaristana gelip ne baksın mezaristan değil, belki insan şekilde hadsiz hesapsız taşlar dikilmiş, taş değil bunların her biri bir insan olup orda taş kesilmiş (1889: 9).

Öteki dünya ile ilgili bir başka ilginç motif ise masalarda görülen, ormanın derinliklerinde yer alan tavuk ayaklı kulübe motifidir. Çoğunlukla Rus masalarında sıkça karşımıza çıkan bu motif, Propp'a göre ölümler dünyasına geçiş kapısıdır, bulunduğu alan olan orman ise masalarda iki dünya arasındaki engeli temsil eder. Masal kahramanı önündeki engelleri kolayca geçemez. Geçiş için gerekli olan “kulübe, kulübe, arkanı ormana, önünü bana dön” şeklindeki sihirli sözcükleri söylemelidir. Kulübenin çevresinden dolaşmak imkânsızdır. Kulübenin bir yüzü ölümler diyarına bir yüzü de canlılar dünyasına dönüktür ve kahraman ancak onu döndürerek kulübeden içeri adım atabilmektedir (Propp 1986: 59). Türk masalarında bu motife oldukça nadir rastlanır, Kunos'un masalarında bununla ilintili olarak sadece bir örnek karşımıza çıkar: “Bir yere varır ki orada bir horozun ayağı üstünde döner koca bir saray görür, aceba buraya nasıl gide bilirim diye düşünürken aklına cebindeki mühür gelerek çarçabuk çıkarup el ayasına basar.” (1887: 187). Masalda kahramanın neden kulübeyi döndürdüğü, ona bunu kimin öğrettiğine dair herhangi bir açıklama yoktur, eylem ancak Propp'un teorisine başvurduğumuzda anlaşılır hale gelmektedir.

Resim 1. Tavuk ayaklı kulübe, İvan Bilibin, 1899.

Rus masallarında öteki dünyaya pek çok geçiş çeşidi vardır. Örneğin, kahraman bir hayvana ya da kuşa dönüşür, kaçar ya da uçar, bir kuşa ya da ata biner, bir ruh tarafından taşınır, bir gemide yelken açar ya da uçan bir tekneyle karşıya geçer, bir uçuruma iner ya da bir dağa tırmanır. Benzer benzetmelerin Türk masallarında da bulunduğunu söyleyebiliriz. Türk folklorunda bazen öteki dünyaya geçiş Dev Anası tarafından gerçekleştirilir: “Ondan dev anası lalaya bir tokat vurup süpürge yapar, şahı da tütün kesesi gibi beline sokarak üç adımda kızın köşküne yakın geldi.” (Kunos 1889: 30). Buna karşılık bir kuyuya iniş, at sırtında öteki dünyaya geçiş ve Zümrüdüanka kuşu ile dünyaya geri dönüş en popüler motifler arasında yer alır.

Propp masalın erginleme törenlerine dayandığını göstermiştir. Erginleme töreninde yer alan birçok motif ise Rus masal kahramanı Baba-Yaga karakterinde gözlemlenmektedir. Rus masallarında yer alan ve kültüre özgü örneklerin Türk okuyucusu tarafından anlaşılabilmesi için benzer bir masal kahramanı olan Dev Anası karakteri seçilmiş ve çalışmada Türk folklorundan örnekler sunulmuştur.

4. Baba Yaga ve Dev Anası Arasındaki Paralellikler

Baba Yaga'nın bilinen halini almasında ve anlaşılmasında Slav mitolojisindeki yerinin incelenmesi ile folklor çalışmalarının önemli bir yeri olmuştur. Slav mitolojisindeki yerine bakarsak Baba Yaga'nın kimliğinin kökenlerine ilişkin genel görüşler, folklor bilimcilerin de çalışmaları doğrultusunda üç başlıkta toplanmıştır; Bunlar, 1) insanlara doğru yolu gösteren, iyi, akıllı ve büyüleyici güzellikteki Yaginya Tanrısı (Danilyuk 2022: 603); 2) ormanların, hayvanların koruyucusu (Naumenko 2014: 40); 3) Slav mitolojisinde yer alan cehennem tanrıçası ile ilişkilendirilerek ormanda yalnız yaşayan ve insan yiyecek kötü kalpli bir cadı (Zabilin 1880: 256) olduğu görüşüdür. Bu bakımdan kişiliği ve işlevleri masaldan masala değişen Baba Yaga'nın, Propp'a göre üç farklı tipi vardır. Bunlar yardımsever/bonkör Baba Yaga; çocuk hırsız Baba Yaga ve savaşçı Baba Yaga'dır (Propp 1986: 53).

Baba Yaga masallarda yaşlı, çirkin, kemikli ve zayıf bir kadın görünümündedir. Sırtında kocaman kamburuyla, iri, uzun, kemerli ve kancalı burnuyla, büyük sarkık göğüsleriyle tasvir edilir. Büyük bir havan içerisinde uçarak ilerler, bir elinde tozu dumana katarak izleri silip süpürdüğü süpürgesi diğer elinde de havanına hız vermek ve yönlendirmek için kullandığı tokmağı vardır. Baba Yaga çeşitli masallarda farklı şekillerde aktarılsa da her zaman aynı olan belli başlı özellikleri vardır. Bunlar arasında bir ayağının kemikten olması, büyü yapabilmesi, bir elinde tokmağı diğerinde süpürgesiyle devasa büyüklükteki havanda uçması, tavuk ayaklı kulübesinde, etrafı insan kemik ve kafatasları ile örülmüş çitlerle çevrili arazisinde ormanda yaşamasıdır (Afanasyev 1983: 77).

Resim 2. Baba Yaga, Viktor Vasnetsov, 1917.

Derlenen masalarda daha çok gaddarlığı, biçimsiz, iri cüsseli fiziğiyle tasvir edilen Dev Anası ise, Baba Yaga gibi mitolojik temelli bir masal kahramanıdır (Yücel 1998: 38-39; Sarpkaya 2017: 64; Bahadır 2019: 123; Yılmaz 2022: 167; Özdemir 2022: 159). Devler konusu genel olarak incelememizin temelini oluşturmadığından çalışma çerçevesinde ayrıntılı olarak ele alınmamaktadır. Buna karşılık konu bakımından çalışmamız için önem arz ettiğinden sadece dışı dev karakteri üzerinde durulmuştur. Gerçekleştirilen çalışmalarda devlerin iyi ve kötü huylu olmak üzere iki ana grupta toplandıkları görülür (Yücel 1998: 38; Bahadır 2019: 122). Bilhassa Dev Anası karakterinin iyi özelliklerinin görüldüğü ve kahramana yardımcı olduğu noktalar, Rus masal kahramanı Baba Yaga ile benzerlik gösteren yanlarını oluşturmaktadır. Bu bakımdan Dev Anası, Baba Yaga ile arketip özelliği sergilediğinden ötürü masalarda yer eden benzerlikleri üzerinde durulmuştur. Kimi zaman Dev Karısı olarak da ifade edilen Dev Anası masalarda Baba Yaga'nın oynadığı rolü oynar. Görünüm olarak benzer yanları bir hayli fazladır. Dev Anası tıpkı Baba Yaga gibi biçimsiz bir dış görünüşe sahiptir.

Saçları ak, gözleri patlak, kaşları ok gibi çakmış, gözlerinden cehennem ateşi uğrayan, tırnakları iki karış gibi olmuş, memeleri yağ tulumuna benzer, dişleri kazma gibi, dudakları çamaşır teknesine benzer, aksırır tıksırır sümüğünü çekerek deyneyini kakarak pabucunu sürükleyerek inleye ıkışlaya dev anası kılıklı bir koca karıdır (Kunos 1889: 138).

Devlerin yaşam alanı genel olarak yerin altı ile dağlardır, insan ayağı değmemiş yerlerde veya karanlıklar ülkesinde yaşarlar (Sarpkaya 2017: 70; Taner 1993: 231; Yücel 1998: 38-39). Ağırlıklı olarak dağ ve ormanlarda yaşayan Dev Anası ise periler ülkesinin bekçisidir, sınırı korur: “Dev aceblenerek olum ben çocuklarım periler ülkesinin sınırını korlamak işimiz olduğundan içerilerini bilemeyiz.” (Kunos 1889: 139). Bu bakımdan Dev Anası incelemelerde öteki dünyaya ait bir varlık olarak ele alınır (Ögel 1995: 560-564; Sarpkaya 2007: 84). Baba Yaga'nın yaşam alanı ise ormandır. Orman bazen masalarda canlılar ve ölümler dünyası arasındaki sınırı işaret eder. Baba Yaga da bu açıdan sınırın koruyucusudur. Hem Türk hem de Rus masallarında buna işaret eden örnekler sayıca oldukça fazladır.

Resim 3. Dev Anası, Willy Pogany, 1913.

Baba Yaga ormanda, yukarıda da değinildiği üzere, tavuk ayaklı kulübesinde yaşar. Tavuk ayaklı yapılar, eski Slavlarda IX. yüzyıla kadar yer etmiş olan, yaşayanların ölüleri gömmek için kullandıkları ahşap yapıların prototipini yansıtır. Bu mezar evler, tavuk ayağına benzer şekilde kökleri dışarı bakan çok yüksek kütükler üzerinde yerden yüksekte bulunur, pencere açıklığı da yerleşim yerine yakın fakat aksi istikamette, ormana doğru çevrilidir (Aleksandrova 2021: 165; Petruhin 1995: 205, 214). Tavuk ayaklı ev Baba Yaga'nın "yaşadığı" bir tabuttur. Betimlemelerde evine sığmadığından içinde çapraz olarak uzanması ve "bir köşeden diğer köşe boyunca yatıyordu, kemik bacaklı, burnu tavana değişiyor, dudakları kapı üzerindeki ahşap blokta asılı duruyordu" (Afanasyev 1983: 111) tasviri, onun ölü doğasına işaret eder. Bir ayağının kemikten olması ise bedensel çürümenin izlerini taşır. Bu nedenle Baba Yaga asla yürümez, ya uçar ya da yatar, diğer bir deyişle ölü bir insan gibi davranır (Propp 1986: 71). Dev Anası'nın benzer şekilde ölümü andıran, korkutucu yaşlı bir kadın olduğu bir diğer betimleme ile desteklenmektedir: "Devin sağ memesi sol omuzda kan akıyor, sol memesi sağ omuzunda irin akıyor, ağzı köpürmüş durmakta." (Kunos 1887: 139). Baba Yaga'nın kemik ayağına karşılık, Dev Anası'nın göğsündeki irin ve kan, ölüm ve çürümeye dair izler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dev Anası, Baba Yaga gibi küpe binip yılanı kamçı ederek uçar (Kunos 1887: 106; Ergun 2014: 162).

Baba Yaga'nın ölü olduğunun bir diğer kanıtı da Rus masallarında geçen "Üf, üf, üf! Burası Rus ruhu kokuyor" ifadesidir. Kulübeden içeri giren kahramanın kokusunu hisseden Baba Yaga bu sözlerle uyanır. Propp'un teorisine aşına olmayan dil konuşucuları için bile bu ifade tam olarak anlaşılabilir. Esasında Baba Yaga'nın kulübesinden içeri giren kahramanın kokusu bir Rus'unki gibi değil canlı bir kişinin kokusudur. Ölü olan Baba Yaga kendisi için nahoş ve alışılmadık kokuyu hemen hisseder; çünkü ölüler için yaşayanların kokusu "yabancı ve alışılmadık derecede canlıdır" bu nedenle de nahoştur. Türk masallarında ise bu ifade "Ana adam eti kokuyor!" (Kunos 1887: 96; Kunos 1889: 100; Boratav 1958: 180; Boratav 1969: 68) şeklinde görülür. Dev Anası'nın kırk oğlu, diyarlarına canlı bir varlık girdiğinde bu şekilde tepki verir.

Baba Yaga ve Dev Anası'yla ilgili betimlemelerde ilginç bir ayrıntı daha bulunur. Neredeyse tüm tasvirlerde Baba Yaga ve Dev Anası'nın dişil fizyolojisi çok büyük göğüslü olmalarıyla vurgulanmaktadır. Cinsiyetlerine dair işaretler abartılıdır. Örneğin, Baba Yaga Prenses Kurbağa masalında burnu tavana kadar uzamış, kapı eşiğinde sümküleri sarkan, göğüsleri kancaya sarılı bir karakter olarak betimlenir (Afanasyev 1983: 301). Benzer örneklerle Türk masallarında da rastlanır. Dev Anası'nın göğüsleri o kadar büyüktür ki onları omuzlarına doğru atar (Kunos 1887: 107; Boratav 1969: 62). Masal

kahramanı dev anasının memesini emer ve süt evladı olur (Boratav 1969: 136; Sakaoğlu 1973: 48; Tezel 1999: 161). Birçok araştırmacı masal kahramanın Dev Anası'nın göğsünden süt içmesinden sonra, Dev Anası'nın kahramanın annesi olduğunu belirtmektedir (Türkeş Günay 2009: 101; Yılmaz 2022: 166). Bazı araştırmacılar bunu Dev Anası ve Mitolojik Ana arketipi arasında bir paralellik kurarak açıklamaya çalışmışlardır (Bayat 2007: 28; Yılmaz 2022: 168; Özdemir 2022: 478). Ancak Propp'un teorisi bize başka bir yaklaşım sunar.

Hem Baba Yaga hem de Dev Anası anneliğin tüm özelliklerini taşımaktadır. Türk masallarında Dev Anası; yedi, kırk, seksen devin anasıdır (Kunos 1887: 96; 107; 183; Kunos 1889: 30; 100; 139). Ancak ne Baba Yaga ne de Dev Anası evlilik hayatını bilmektedir. Onlar evlenmemiş yaşlı kadınlardır. Propp'a göre, Baba Yaga insanların değil ormanın ve ormandaki hayvanların annesidir (1986: 75). Bu açıdan her zaman belirgin olmasa da Baba Yaga doğanın doğurganlığının da bir simgesidir. Masallarda orman ve içinde yaşayan hayvanlar üzerinde tam güce sahiptir. Baba Yaga'nın bu özelliğinde oldukça arkaik toplumsal ilişkilerin izleri görülmektedir. Eski toplumlarda anne aynı zamanda hâkim olandır. Ana erkil anlayışın düşüşüyle birlikte kadın gücünü kaybeder, baskın sosyal rollerden olan annelik kalır. Bu bakımdan Baba Yaga anneliğini "kaybetse" de anneliğin işaretlerine sahiptir.

Propp ayrıca Baba Yaga'nın ocakla, mutfakla olan bağlantısını da açıklar. Baba Yaga en eski kadın atadır, bu yüzden ona, maşa, süpürge gibi ocakla ve mutfakla ilişkilendirilen her türlü kadınısı özellik atfedilir (Propp 1986: 78). Türk masallarında da Dev Anası genellikle fırının başında durur (Tezel 1990: 117), helva basar (Kunos 1887: 99, 106). Dev Anası bazen de bir kirmen tutar ve iğ eğirir (Kunos 1887: 107; 183). Bilhassa Taciklerde olmak üzere İran halklarında Dev Anası imgesi iğne işlerinin hamisi, yardımsever bir varlık olan Dîv-i Sefid (beyaz tanrıça) dişi karakterine evrilebilir ki, bu da onu mitolojinin alt hipostazlarında Baba Yaga olarak da temsil edilen Slavların zanaat, elişi tanrıçası Mokoş'a yaklaştırır.

Devlerin ikili bir doğası olduğuna, masal kahramanına hem düşmanca davranıp hem de yardımcı olabileceklerini belirten araştırmacılar, bu yardımın çoğunlukla dişi devlerden geldiğine işaret etmektedirler (Yücel 1998: 40). Ancak bunun neden böyle olduğuna dair kesin bir açıklama getirilememektedir. Aradığımız cevap ise Propp'un teorisinde karşımıza çıkmaktadır. Propp, Baba Yaga'nın anne tarafından totemik bir ata olduğunu ve bu yüzden kahramanlara yardım ettiğini göstermiştir. Rus masallarında bu akrabalık Baba Yaga'nın cümleleriyle ifade edilir: "Damadım geldi" veya "Ah, çocuğum! Sen benim sevgili yeğenimsin, annen de benim kız kardeşimdir." (Zelenin 1914: 32; 47). Türk masallarında bu, akrabalığa dolaylı bir gönderme olarak karşımıza çıkar. Kahraman, Dev Anası'na 'anne' demelidir aksi takdirde ona yardım etmeyecektir: "Siz bana anacım demeyediniz şimdi ben sizi şu fırına atardım", "seni yedim" (Kunos 1887: 96; Boratav 1969: 62) gibi ifadelere rastlarız. Kahraman Dev Anası'nın elini öptüğünde, göğsünden süt içer ve onun erkek çocuğu olur (Kunos 1887: 139). Bu açıdan incelendiğinde Türk masallarındaki "dünya ahret oğlum ol" ifadeleri daha bir anlam kazanır (Konus 1889: 6; 1887: 114, Boratav 1969: 63). Dolayısıyla, Baba Yaga ve Dev Anası kahramanın ölmüş atalarıdır. Onlara saygıyla yaklaşıldığında, uygun şekilde davranıldığında, kahramanın diğer dünyaya geçmesine ve sağ salım bir şekilde geri dönmesine yardımcı olmaktadırlar.

Sonuç

Masalların erginleme törenlerinin bir uzantısı olduğunu fark eden Propp, erginleme törenini başarıyla geçen atalarla ilgili olan anlatıların, günümüzde masal olarak çocukla-

ra aktarıldıklarını bizlere göstermektedir. Yetişkinliğe geçiş için sırasıyla gerçekleştirilen ormana götürme, zorluklarla mücadele etme, canavarla karşılaşma, ölüm, yeniden diriliş, evlenme gibi daha yüksek bir statüyle eve dönüş, masallara yansıyan erginleme töreninin izlerini taşımaktadır.

Erginleme töreni geçici bir ölüm olarak kabul edildiğinden, Propp masalların analizinde öteki dünyaya yolculuk kısmına büyük bir rol atfetmiştir. Yapılan inceleme bize öteki dünya fikrinin, geçmişin izlerini barındırdığını göstermektedir. Masallardaki öteki dünyaya/peri ülkesine yolculuk, iki dünya arasındaki sınır işlevi gören orman, öteki dünyanın koruyucuları Baba Yaga ve Dev Anası bu bakış açısını destekleyen motiflerdir.

Erginleme törenlerinde/masalarda yaratık/Baba Yaga veya Dev Anası, ölü varlıklardır. Baba Yaga'nın tasvirinden onun çürümüş bir ceset olduğu aşikârdır. İçinde yaşadığı, esasında içinde yattığı bir tabutu sembolize eden tavuk ayaklı ev, kemikten ayağı ve insan kokusuna karşı hassasiyeti bu görüşü destekleyen motiflerdir. Dev Anası'nın göğsünden akan kan ve irin de onun ölü doğasına işaret etmektedir. Benzer şekilde insan kokusunu hemen alabilmeleri masallara yansıyan bir başka paralelliği ortaya koymaktadır.

Her iki masal kahramanı canlıları her ne kadar ölümler diyarından uzak tutmaya çalışsalar da bunu her zaman kötü yolla gerçekleştirmezler; çünkü Dev Anası/Baba Yaga kahramanların uzak akrabaları rolüne de sahiptir. Bu nedenle kahramana öteki dünyaya gidiş, geçiş ve geri dönüşte yardım edilir. Bu açıdan da masal kahramanlarının, erginleme törenini geçmede çocuklara yardım etmeleriyle ata kültürünün izini yansıttıkları söylenebilir.

Erginleme töreni uzun zaman önce geçerliliğini yitirip yok olmasına rağmen, inceleme bize bu törenin bazı izlerinin masalarda hala yer ettiğini göstermiştir. Geleneğin yok olması sonucu aktarımlarda bir takım değişiklikler meydana gelmiştir. Toplumdaki bireye yaşam evresinde yeni bir statü kazandıracak olması sebebiyle önceleri olumlu gözle bakılan çocukları ormana götürüp bırakma geleneği, zamanla olumsuz evrilerek son şekliyle masallara geçmiştir.

Baba Yaga'nın eski zamanlarda totemik bir ata, bereket tanrısı ve hayvanların koruyucusu olduğunu çalışmada açıkça ortaya koyan Propp'un bu gözlemi tarımın gelişmesiyle birlikte değişime uğramaya başlamıştır. Tüm "orman" inancı topyekûn şeytani bir kötülüğe dönüşmüştür. Hayvanların annesi, sembolik olmaktan ziyade oldukça gerçekçi bir şekilde çocukları yiyen bir cadıya dönüşerek olumsuz bir karaktere bürünmüş, masalarda yok edilmesi gereken birisi halini almıştır. Benzer şekilde Dev Anası da koruyucu ata ve anne vasfı ikinci plana atılan, çoğunlukla olumsuz bir karakter olarak masalarda yerini almıştır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar % 50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Afanasyev, Aleksandr Nikolayeviç. *Narodnie Russkie Skazki*. St. Petersburg: Lenizdat, 1983.

Aleksandrova, Ksenia Mikhailovna. "Obraz Babı-Yagi v Ustnom Narodnom Tvorçestve: Perehod iz Mifologii v Skazku". *Naukasfera: Filologičeskie Nauki* 11 (2021): 163-166.

Bahadır, Yeliz. "Türk Dünyası Masallarında İyi Huylu Devler ve Fonksiyonları". *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 14 (2019): 121-134.

Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi 2: Kutsal Dişi, Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler, İyeler ve Demonoloji*. İstanbul: Ötüken, 2007.

- Boas, Franz. "The Social Organization and the Secret Societies of the Kwakiutl Indians". *Report of the United States National Museum for the Year Ending*, (1895): 309-738.
- Boratav, Pertev Naili. *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1969.
- Boratav, Pertev Naili. *Zaman Zaman İçinde*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1958.
- Daniyuk, Elena Mihaylovna. "İskajennie Obrazı Slavyanskoy Mifologii, Doşedşie do Sovremennosti". *Materialı V Mejdunarodnoy Naučnoy Konferentsii, Cilt 2*, (2022): 601-605.
- Dundes, Alan. "From Etic to Emic Units in the Structural Study of Folktales". *Journal of American Folklore* 75, 296 (1962): 95-105.
- Ergun, Pervin. *Eskişehir Masalları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Fischer, Jacob. "The Sociopsychological Analysis of Folklore". *Current Anthropology* 4, 3 (1963): 235-296.
- Gennep, Arnold. *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- Hendricks, William. "Folklore and the Structural Analysis of Literary Texts". *Language and Style* 3, (1970): 83-121.
- Karadağ, Metin ve Mehmet Akkaya. *Kazdağı Masalları*. Ankara: Balıkesir Rotary Kulüp Yayınları, 1997.
- Köngaes-Maranda, Elli and Maranda, Pierre. *Structural Models in Folklore and Transformational Essays*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 1971.
- Kunos, Ignacs. *Oszmán-Török Népköltési Gyűjtemény. I. Kötet: Oszman-Török Népmesék*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akademia, 1887.
- Kunos, Ignacs. *Oszmán-Török Népköltési Gyűjtemény. II. Masodik Kötet: Oszman-Török Népmesék és Népdalok*. Budapest: Kiadja a Magyar Tudományos Akademia, 1889.
- Loeb, Edwin. *Tribal Initiations and Secret Societies*. Berkeley: University of California Press, 1929.
- Malinovski, Bronislav. *Rol Mifa v Jizni. Magiya, Nauka, Religiya*. (s. 94-108) içinde. Moskva: Refl-buk, 1998.
- Nathorst, Bertel. *Formal or Structural Studies of Traditional Tales: The Usefulness of Some Methodological Proposals Advanced by Vladimir Propp, Alan Dundes, Claude Lévi-Strauss and Edmund Leach*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1969.
- Naumenko, Georgiy. *Mifi Russkogo Naroda: Geroi Skazaniy, Legend i Predaniy*. Tula: Rodniçok; Moskva: Ast, 2014.
- Neklyudov, Sergey Yureviç. "Vladimir Propp: ot "Morfologii" k "İstorii" (K 75-letiyu Opublikovaniya "İstoricheskih Korney Volşebnoy Skazki")". *Noviy Filologičeskiy Vestnik* 2, 57 (2021): 100-132.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi II (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar ve Efsaneler)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Öksüz, Gamze. *Rus Mitolojisi*. İstanbul: Çeviribilim, 2014.
- Özakın, Duygu. "Baba Yaga: Rus Folklorunda Cadı ve Anne Arketipi Bağlamında Yaşanan Kadın Bedeninin Şeytanlaştırılması". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 15, 37 (2022): 151-165.
- Özdemir, Serdar Deniz. *Türk Halk Anlatılarında Devler*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları, 2022.
- Petruhin, Vladimir Yakovleviç. *Naçalo Etnokulturnoy İstorii Rusi IX-XI vekov*. Smolensk: Rusiç; Moskva: Gnozis, 1995.
- Propp, Vladimir Yakovleviç. *İstoricheskie Kornı Volşebnoy Skazki*. Leningrad: izd. Leningradskogo universiteta, 1986.
- Sakaoğlu, Saim. *Gümüştane Masalları*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.
- Sarpkaya, Seçkin. *Türklerin Şeytani Masalları*. Ankara: Karakum Yayınevi, 2017.
- Seyidoğlu, Bilge. *Erzurum Halk Masalları üzerinde Araştırmalar (Metinler ve Açıklamalar)*. Ankara: Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Yayın, 1975.
- Stomatova, Svetlana ve Marianna Meryem Kama. "Rus Folklorunda Baba Yaga Karakterinin Çift Yönlülüğü". *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi* 4, 1 (2023): 79-93.
- Taner, Nuri. "Masal Metinlerine göre Devlerin Anatomik Yapıları, Yaşama Biçimleri ve Masallardaki İşlevleri" II. *Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültür Sempozyum Bildirileri* (1991): 229-244.
- Tezel, Naki. *Türk Masalları I*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Türkes Günay, Umay. "Türk Masallarında Geleneksel ve Efsanevi Yaratıklar". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 2, 3-4 (2009): 84-115.
- Uzelli, Gönül. *Slav Mitolojisi: İnanışlar ve Söylenceler*. İstanbul: YKY, 2016.
- Webster, Hutton. *Primitive Secret Societies: a Study in Early Politics and Religion*. New York: Macmillan, 1908.
- Yılmaz, Bora. "Türk Halk Anlatılarında Devler ve Devlerin Mitolojik Ana ile İlişkisi". *Sosyal Bilimler Dergisi* 9, 6 (2022): 163-171.
- Yücel, Ayşe. "Masalarda Dev ve Yaradılış Destanındaki Benzerlikler". *Millî Folklor* 10, 39 (1998): 38-45.
- Zablin, Mihail Mihailoviç. *Russkiy Narod: Ego Obıçai, Obryadı, Predaniya, Sueveriya İ Poeziya*. Moskva: Berezina, 1880.
- Zelenin, Dmitriy. *Velikorusškiye Skazki*. Petrograd: Orlova, 1915.